

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СТИЛЮ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ТА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Волинчик Вероніка Валеріївна

*студентка IV курсу соціально-психологічного факультету
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

Науковий керівник: Мазяр Олег Васильович

*доктор психологічних наук, доцент,
професор (б.в.з.) кафедри соціальної та практичної психології
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна*

Взаємозв'язок стилю сімейного виховання та емоційного інтелекту в підлітковому віці є фундаментальним чинником психічного розвитку, оскільки саме в сімейному середовищі формується первинна система цінностей, моделей поведінки та емоційно-комунікативних стратегій. У ході еволюції психологічної науки було сформовано широкий спектр теоретико-методологічних підходів до аналізу стилів виховання, від класичних концепцій батьківського контролю до сучасних інтегративних моделей, що підкреслюють важливість емоційної підтримки та міжособистісної чуйності.

З соціально-психологічного погляду, сім'я, як зазначає О.А. Столярчук, є соціальною групою, що відповідає нормам і цінностям певного суспільства та формується у процесі спільної діяльності. Вона об'єднує систему міжособистісних взаємин подружжя між собою, батьків і дітей, а також дітей між собою, які проявляються в любові, прихильності та інтимності [5]. Під сім'єю розуміють малу групу, що є фундаментом організації повсякденного побуту особистості. Її структурну основу складають шлюбні та родинні зв'язки, що передбачають спільне мешкання, взаємодію між поколіннями (батьки-діти) та родичами, а також формування спільного бюджету для задоволення життєвих потреб.

Ключове місце у розвитку сучасних теоретичних підходів до дослідження батьківських стилів виховання займають концепції, що пояснюють їх через особистісні характеристики батьків. Емпіричні дослідження Д. Белські продемонстрували, що стиль батьківського виховання формується під впливом трьох взаємопов'язаних груп факторів: 1) характеристик самих батьків (особистісні риси, психологічна зрілість, власний досвід дитинства), 2) характеристик дитини (темперамент, рівень емоційної реактивності, здатність до

саморегуляції) і 3) контекстуальних умов (якість шлюбних відносин, наявність соціальної підтримки, економічні фактори). Відповідно, стресові ситуації або соціальна ізоляція можуть знижувати рівень чутливості батьків, підвищуючи ймовірність застосування авторитарних стратегій, що тісно корелює з особливостями емоційного розвитку дитини. Цю думку доповнюють Н. Дарлінг і Л. Стейнберг, пропонуючи розглядати стиль виховання як емоційний клімат або контекст, який модулює результативність окремих виховних практик і впливає на відкритість дитини до соціалізації [8, с. 489].

Історичні корені цих уявлень можна знайти у працях А. Адлера, який аналізував несприятливі умови дитинства. За словами О.В. Савченко, Адлер зазначав, що батьківське нехтування може гальмувати розвиток у дитини соціального інтересу; надмірна поблажливість сприяє формуванню неадекватної концепції власного «Я»; а брак уваги з боку батьків позбавляє дитину впевненості у власних силах і здатності долати життєві труднощі [4]. Оскільки дослідник вважав центральним аспектом виховання взаємодію дитини з суспільством, розвиток адекватної самооцінки та дотримання соціальних норм стали ключовими компонентами ефективних батьківсько-дитячих стосунків. На основі подібних критеріїв емоційного ставлення та типу контролю Д. Баумрінд сформулювала класичну типологію, що охоплює авторитетний, авторитарний, ліберальний та індіферентний стилі [7].

Зокрема, *авторитетна (демократична) стратегія* орієнтована на цілісне становлення особистості шляхом підтримання довірливого емоційного зв'язку, де контроль врівноважується визнанням індивідуальності [6]. На протигагу цьому, *авторитарна стратегія* ґрунтується на домінуванні регламентованого контролю та репресивних методах. Зазначимо, що такий підхід провокує конфлікти та емоційну напруженість [2]. *Поблажливий (ліберальний) стиль*, де дитина є пріоритетом за відсутності вимогливості, може зумовлювати егоцентризм та імпульсивність, а *індіферентний стиль*, що характеризується браком підтримки, негативно впливає на емпатію та здатність до адаптивної поведінки [3]. *Хаотичний стиль* через суперечливість підходів підвищує рівень тривожності та ускладнює формування внутрішньої саморегуляції [6].

Розвиток цих виховних моделей безпосередньо корелює з показниками інтелекту, який у науковій літературі розглядається з точки зору тестологічного та експериментально-психологічного підходів. Теоретичною основою тут виступає триархічна теорія Р.Дж. Стернберга, де інтелект визначається як форма ментального самоуправління, що забезпечує адаптацію до середовища [9]. Досліджуючи передумови розвитку емоційного інтелекту, О.І. Боковець диференціює біологічні

та соціальні детермінанти цього процесу [1]. Авторка стверджує, що «правильне виховання та позитивні моделі поведінки дорослих формують у дитини стійкі емоційні навички, що забезпечують психологічну стійкість, соціальну адаптацію та ефективну взаємодію з оточенням» [1, с. 71]. Отже, загальний емоційний потенціал сім'ї та обрана батьками стратегія виховання виступають ключовими орієнтирами для становлення емоційного контролю та успішної соціалізації особистості.

Емпіричне дослідження взаємозв'язку емоційного інтелекту та стилів виховання було проведено на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка серед 50 студентів (20 юнаків та 30 дівчат) віком 18-21 рік із використанням «Тесту на емоційний інтелект» Н. Голла та «Опитувальника стилю батьківського виховання» Дж.Р. Бурі. Незважаючи на певні обмеження репрезентативності вибірки, зумовлені різним сімейним становищем та психоемоційним досвідом респондентів, ключовий акцент було зроблено на суб'єктивному сприйнятті досвіду сімейного виховання як детермінанти розвитку емоційної сфери.

Емпіричне дослідження (N=50; 40% юнаків, 60% дівчат) із використанням «Опитувальника стилю батьківського виховання» Дж.Р. Бурі виявило суперечливу ієрархію виховних стратегій. У загальному масиві даних (100 оціночних позицій) домінує авторитетний стиль (АС) – 48% (M=31,78) та авторитарний (АвС) – 43% (M=31,32), при мінімальній частці потурального (ПС) – 9% (M=26,75) (рис. 1).

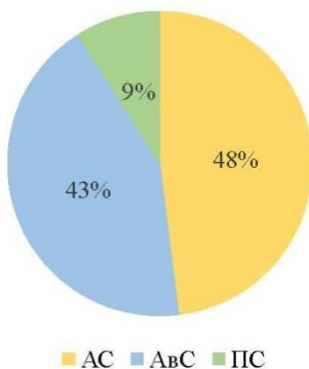

Рис. 1. Загальний розподіл стилів сімейного виховання у вибірці респондентів

Гендерна специфіка виявила, що дівчата оцінюють матерів як більш авторитетних ($M=32,37$), ніж юнаки ($M=30,95$), тоді як директивність батька сприймається обома статями майже ідентично ($M\approx 31,3$).

Діагностика за «Тестом на емоційний інтелект (EI)» Н. Голла зафіксувала системний дефіцит емоційної компетентності: 48% респондентів мають низький інтегративний показник (ІП), 32% – середній і лише 20% – високий. Найбільш розвиненим компонентом є емпатія ($M=8,16$), а найбільш дефіцитарним – управління своїми емоціями ($M=2,7$) (рис. 2).

Рис. 2. Розподіл рівнів інтегративного показника емоційного інтелекту у вибірці

Гендерний аналіз показав, що юнаки мають вищу емоційну обізнаність (ЕО) ($M=7,7$) та емпатію (Е) ($M=9,25$), тоді як дівчата краще орієнтовані на розпізнавання емоцій інших (РЕІ) ($M=4,63$) та управління своїми емоціями (УСЕ) ($M=3,10$). Проте в обох групах ІП залишається на низькому рівні (юнаки $M=30$; дівчата $M=27,07$).

Кореляційний аналіз за коефіцієнтом r -Пірсона, представлений у таблиці 1, не виявив статистично значущих зв'язків між стилями виховання та компонентами емоційного інтелекту ($p>0,05$), що вказує на відсутність прямої лінійної залежності між цими змінними у межах даної вибірки.

Таблиця 1

**Кореляційна матриця показників емоційного інтелекту
та стилів сімейного виховання у вибірці респондентів**

«Тест на емоційний інтелект» Н. Голл		«Опитувальник стилю батьківського виховання» Дж. Р. Бурі		
		АС	АвС	ПС
ЕО	г-Пірсона	-0,169	0,050	-0,072
	df (ступенів свободи)	48	48	48
	р-значення	0,242	0,732	0,617
УСЕ	г-Пірсона	-0,134	0,020	-0,038
	df (ступенів свободи)	48	48	48
	р-значення	0,354	0,888	0,795
С	г-Пірсона	-0,149	0,032	-0,047
	df (ступенів свободи)	48	48	48
	р-значення	0,301	0,827	0,744
Е	г-Пірсона	-0,163	0,044	-0,068
	df (ступенів свободи)	48	48	48
	р-значення	0,259	0,762	0,640
PEI	г-Пірсона	-0,123	0,018	-0,050
	df (ступенів свободи)	48	48	48
	р-значення	0,394	0,903	0,728
ІП	г-Пірсона	-0,150	0,033	-0,056

Примітка: г-Пірсона – коефіцієнт кореляції (* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$); df – ступені свободи; р – рівень значущості.

Отримані дані свідчать про те, що в юнацькому віці формування емоційної компетентності може бути опосередковане ширшим спектром чинників, таких як соціальне оточення, особистісний досвід та рівень саморефлексії, які нівелюють прямий вплив батьківських стратегій. Попри відсутність статистичної значущості, зафіксовані слабкі негативні тенденції у взаємозв'язку АвС з показниками ЕО ($r=-0,169$) та емпатії ($r=-0,163$). Хоча сила зв'язку є низькою, цей вектор може вказувати на потенційний пригнічувальний вплив жорсткого контролю та надмірної регламентації поведінки на здатність особистості до ідентифікації власних почуттів та емоційного резонансу з оточуючими. Аналогічна слабка негативна динаміка спостерігається і щодо потурального стилю, що може бути наслідком дефіциту зовнішньої регуляції, необхідної для формування внутрішніх механізмів емоційного контролю.

Результати порівняльного аналізу за t-критерієм Стьюдента додатково підтвердили відсутність значущих розбіжностей у характері цих зв'язків між юнаками та дівчатами ($p>0,05$). Це означає, що сприйняття батьківського впливу та рівні емоційного інтелекту

в досліджуваній групі є відносно однорідними незалежно від статі. Отже, виявлені тенденції підкреслюють складний, нелінійний характер детермінації емоційної зрілості, де стиль виховання виступає лише одним із фонових компонентів соціалізації особистості.

Література:

1. Боковець О. І. Емоційний інтелект як ресурс психічного здоров'я. *Габітус*. 2022. № 37. С. 68–75.
2. Кушнерчук М. Вплив батьківських сценаріїв на економічну свідомість. *Соціальна психологія*. 2006. Вип. № 5. С. 40–44.
3. Огороднійчук З., Виборнова Є. Емоційний інтелект як предмет дослідження в психологічній літературі. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова*. 2023. Вип. 22. С. 70–78.
4. Савченко О. В. Специфіка формування психологічних меж особистості підлітків в залежності від стилю сімейного виховання. *Проблеми сучасної психології*. 2018. № 1. С. 127–132.
5. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч. посіб. Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.
6. Цуркан Т. Г. Взаємини дитини і батьків як визначальний фактор впливу на формування особистості. *Наука і освіта. Серія Психологія*. 2015. Вип. № 3. С. 120–125.
7. Baumrind D. The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Sage Journals*. Vol 11 (1). P. 22–61.
8. Darling N., Steinberg L. Parenting Style as Context: An Integrative Model. *Psychological Bulletin*. 1993. Vol. 113, № 3. P. 487–496.
9. Sternberg R. J. The triarchic mind: A new theory of human intelligence. New York: Viking Penguin Inc, 1988. 135 p.